

ЗАХИСТ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕРУХОМИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В РЕАЛІЯХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Шевченко Н. В.

*аспірантка кафедри філософської антропології,
філософії культури та культурології*

*Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Одним із найважливіших компонентів структури національної свідомості є колективна пам'ять, що складає накопичену в процесі історичного розвитку інформацію, зафіксовану в конкретних результатах практичної та пізнавальної діяльності [1]. Культурна спадщина є матеріальним втіленням колективної пам'яті певного суспільства, осередком її побутування, що містить культурний код нації, її самоідентифікаційний аспект, забезпечуючи міжгенераційний зв'язок та передачу соціокультурного досвіду [2].

Культурні артефакти транслиють накопичений досвід поколінь, цінності та смисли певної спільноти, що складають найважливішу опору національної свідомості та національної ідентичності. Знищення культурної спадщини є посяганням на гідність нації, її цінності та ідеали, що визначають її самобутність та здатність до опору історичним випробуванням, ударом по її свідомості та сталому розвитку [3]. Матеріальна складова рухомих та нерухомих культурних об'єктів існує одночасно з нематеріальною людською складовою, яка формується на підставі символічних, духовних та історичних цінностей, втілених у цих об'єктах. Вибір об'єктів культурної спадщини як військових цілей під час збройних конфліктів має на меті завдати максимальної шкоди свідомості супротивника, його національній ідентичності та існуванню [4].

Якщо зробити екскурс в історію України, то виявляється, що знищення української нематеріальної та матеріальної культурної спадщини є свідомою багатовіковою політикою росії, завданням якої є знищення національної свідомості та національної ідентичності українців, плондрування пам'яті про героїчне минуле українського народу та його видатних діячів, переписування історії, присвоєння фольклору, гастрономічних традиційних страв тощо. Так як держава-агресор багаторазово заявляла своєю метою знищення національної самобутності українців, керівництво України повинно розглядати питання захисту національних культурних цінностей та культурної спадщини як стратегічне завдання Сил Оборони.

Масове знищення об'єктів міжнародної культурної спадщини під час Першої та Другої світових війн змусило світову спільноту прийняти у 1954 р. Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту [5], що передбачає охорону рухомих та нерухомих об'єктів культурної спадщини, включаючи пам'ятки архітектури, археологічні заповідники, музеї, бібліотеки, архіви тощо. Адже якщо невеликі об'єкти культурної спадщини підлягають вивезенню або демонтажу та переміщенню до безпечних місць, то нерухомі об'єкти культурної спадщини завдяки своїй специфіці є найбільш вразливими під час ведення бойових дій [4]. Резолюція ООН «Обов'язок захищати», прийнята 2005 р., базується на трьох принципах – *запобігання, реагування та відновлення, що дає законодавцям набір існуючих законів та міжнародних норм, які повинні поширюватися на захист культурної спадщини. Проте жодні декларації не захистили об'єкти культурної спадщини під час російсько-української війни від варварського знищення, бомбардування, спалення, пограбування та торгівлі предметами культурної цінності України.*

Під час російсько-української війни зазнали руйнування численні об'єкти: релігійні споруди, бібліотеки, музеї, художні галереї, театри, заповідники тощо. Станом на початок травня 2024 року міжнародна організація з питань освіти, науки і культури ЮНЕСКО підтвердила повне знищення більш як 350 об'єктів культурної спадщини, серед яких 127 релігійних споруд, 150 архітектурних пам'яток, 31 музей, 10 пам'ятників, 14 бібліотек та 1 архів [6]. Багато з історичних та культурних об'єктів пережили дві світові війни, але не пережили сучасне російське вторгнення. Загалом найбільших збитків культурна інфраструктура зазнала у Донецькій, Харківській, Сумській, Чернігівській, Херсонській, Миколаївській, Луганській, Запорізькій, Київській, Одеській, Львівській областях.

Серед значних втрат об'єктів культурної спадщини виділяються два об'єкти, внесені до переліку Всесвітньої культурної та нематеріальної спадщини ЮНЕСКО – архітектурний ансамбль історичного центру м. Львів та історичний центр м. Одеса. Повністю знищено Іванківський історико-краєзнавчий музей Київської області, Художній музей А. Куїнджі в м. Маріуполь, Маріупольський краєзнавчий музей, Національний музей Г. Сковороди в с. Сковородинівка Харківської області, Музей Генерала-хорунжого УПА Р. Шухевича у Львові, Музей українських старожитностей (будинок Тарновського) у м. Чернігів, «Садибу Попова» в с. Василівка Запорізької області, Охтирський краєзнавчий музей, більше п'ятисот релігійних споруд, серед яких Свято-Успенська Святогірська лавра, Спасо-Преображенський собор в м. Одеса, Вознесенська церква в с. Лукашівка Чернігівської області, Благовіщенський храм у м. Бахмут, Храм Георгія Побідносця в м. Вінниця, Георгіївський храм в м. Охтирка тощо.

Крім того, викрадено численні колекції з краєзнавчих та художніх музеїв, які потрапили в окупацію: Тростянецького краєзнавчого музею, Чорнобильського музею цивільного захисту «Зірка Полин», Народного музею маршала П. Рибалка, Херсонського художнього музею О. Шовкуненка та його філії у м. Нова Каховка, Державного історико-археологічного музею-заповідника «Кам'яна Могила», Бердянського художнього музею ім. І. Бродського, Мелітопольського краєзнавчого музею тощо [7–10].

Україна, рятуючи власну культурну спадщину наразі проводить кампанію, що за даними агентства Bloomberg є однією з наймасштабніших у XXI ст., адже в ній приймають участь як українські фахівці, державні інституції, волонтери, приватні особи, так і зарубіжні партнери та міжнародні організації [11]. Консолідація української громадськості дозволила достукатися до міжнародних культурних установ та разом запровадити культуру відміни – «cancelling culture» щодо російської культури. Усвідомлення міжнародною спільнотою важливості збереження культурної спадщини як ключового елементу репрезентації історії та культури України втілилися в різноманітні національні ініціативи та підтримку від низки міжнародних організацій як Міланський трієнале, Національний музей мистецтв XXI століття (MAXXI), німецький фонд Е. Шьока тощо [12]. Масштабна цифровізація об'єктів культурної спадщини сприяє збереженню їх автентичного вигляду, що допоможе згодом відновити зруйновані об'єкти [13]. Європейська комісія започаткувала спеціальну акцію з обміну досвідом та підвищення кваліфікації українських фахівців для реконструкції об'єктів культурної спадщини, надала аварійне обладнання для захисту української культурної спадщини в рамках Механізму цивільного захисту ЄС (UCPM), досліджує можливості захисту та реконструкції знищеної української культурної спадщини в рамках Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI). Європейський центр компетенції з питань культурної спадщини (4CH) започаткував ініціативу «Врятуймо пам'ятки України» зі збереження цифрової документації української культурної спадщини, збереження пам'яті про неї та підтримки майбутнього відновлення активів від пошкоджень, завданих війною.

Проте, війна триває і питання запобігання руйнуванню та збереження культурної спадщини залишається наразі найбільш актуальним.

Література:

1. Assmann A. *Shadows of Trauma: Memory and the Politics of Postwar Identity*. Fordham University Press, 2015. 312 p.
2. Mannheim K. *Das soziologische Problem der Generationen*. Ravensburg: Grin Verlag, 2008. 56 s.

3. Experts Meet at UN on Unprecedented Destruction and Trafficking of Cultural Property. UNESCO, 1 June 2016. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/experts-meet-un-unprecedented-destruction-and-trafficking-cultural-property>
4. Cuno J. & Weiss T. G. Cultural Heritage and Mass Atrocities. Los Angeles: Getty Publications, 2022. 619 p.
5. Convention 1954 Cultural Heritage and Armed Conflicts. URL: <https://www.unesco.org/en/heritage-armed-conflicts/convention-and-protocols/1954-convention>
6. Damaged Cultural Sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>
7. На Київщині під час наступу військ рф згорів музей із картинами М. Приймаченко. *УКРІНФОРМ*. 28 лютого 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3415344-na-kiivsini-pid-cas-nastupu-vijsk-rf-zgoriv-muzej-iz-kartinami-marii-primacenko.html>
8. Марущак Л. Роботи не спалив вогонь, але їх віддали у руки окупантам. *The Village*. 17 травня 2022. URL: <https://www.village.com.ua/village/culture/museum-at-wartime/325877-muzej-kuyinzhi>
9. Яковленко К. Музей Романа Шухевича на Львівщині повністю знищений від пожежі, що здійнялася через падіння безпілотника. *Суспільне media*. 1 січня 2024. URL: <https://susplne.media/culture/651532-muzej-romana-suhevica-na-lvivsini-povnistu-znisenij-vid-pozezi-so-stalasa-vid-padinna-bezpilotnika/>
10. Орлова В. Окупанти обікрали музей «Зірка Полин» у Чорнобилі: забрали телевізори, а залишили сміття. *УНІАН*. 27 квітня 2022. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/okupanti-obikrali-muzej-zirka-polin-u-chornobili-zabrali-televizori-zalishili-smitty-novini-rosiji-11803257.html>
11. How Ukrainians Are Protecting Their Centuries-Old Culture From Putin's Invasion. *Bloomberg*. 3 November 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/graphics/2022-ukraine-culture-russia-war-map-building-preservation/>
12. Gorbul T. Cultural Heritage in the Context of the Russian-Ukrainian War: Losses, Challenges and Preservation Strategies in Ukraine. International Scientific Conference, Riga, 2024. P. 37-42. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-402-3-8>.
13. Gorbul T., Rusakov S. Cultural Heritage in the Context of Digital Transformation Practices: Experience of Ukraine and the Baltic States. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8, No. 4. 2022. P.58-69. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-4-58-69>